

ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ: ПРИРОДНИЙ РУХ ТА ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

ASSESSMENT OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF UKRAINE: NATURAL MOVEMENT AND POPULATION REPRODUCTION

Hanna Svydlo,

Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Forecasting
of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Iryna Sierova,

Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Forecasting
of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Abstract

Due to the difficult socio-economic situation and worsening of demographic situation, including the consequences of hostilities and ongoing occupation of the part of Ukraine, today the importance of population study and the research on the factors influencing its changes is increasing. During the study of demographic processes on the basis of a thorough analysis, strategic decisions relevant to the use and reproduction of the country's labour potential, stimulation of the birth rate, reduction of mortality, increase of natural population growth, prevention of depopulation processes, providing effective employment and improvement of social protection of the people are made.

The demographic factor is one of the determinants for ensuring sustainable and safe development of the country, and the issue of demographic development should be considered as a factor and at the same time as a result of the functioning of the state.

The main purpose of the study is to identify trends in the changes of the main indicators characterizing demographic processes in the country.

Methodologically and informationally, this paper is based on the scientific works, the materials from recurrent publications and Internet, the laws and regulations and the data of the State Statistics Service of Ukraine and Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. The methods used in the study are structural and dynamic analysis, comparison and generalization of the data collected by the State Statistics Service of Ukraine and

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.

During a study of a phenomenon or a process, first of all, the categorical apparatus is determined. Based on the purpose of the study, the concept of reproduction and natural movement of the population is defined and their theoretical description is given.

This paper considers the reproduction of the population as the historically and socio-economically conditioned process of constant and continuous renewal of human generations. Since the natural movement of the population is a process analysis of the birth and death of people, this paper considers such types of population reproduction as archetype, traditional type, transitional type and modern type.

For the analysis of the natural movement of the population as a component of demographic safety, the following indicators were evaluated: average life expectancy at birth; depopulation rate; the overall mortality rate of the country's population; infant mortality (child mortality up to the age of 1); total birth rate; net reproduction rate; marriage rate; divorce rate. The findings of the analysis show that the main reason of the worsening of demographic situation is decrease in the birth rate and increase in the mortality rate. Currently, the birth rate in Ukraine is largely limited by both economic factors (insufficient wages, shortage of jobs) and social factors (changes in reproductive habits and norms expressed in the popularity of single-parent families). The analysis revealed socio-economic factors influencing the demographic situation in Ukraine.

1. Вступ

В сучасних умовах розвитку світу все більшої актуальності набуває впровадження автоматизованих систем, як у виробничі процеси, так і в побутове життя людей. Однак, стрімке впровадження інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності та розвиток штучного інтелекту не виключає необхідність дослідження демографічних змін, а навпаки створюють актуальність корегування демографічних процесів. Це пояснюється тим, що одним з найважливіших чинників розвитку країни є її демографічний стан, тобто якісні та кількісні характеристики населення.

Однак, головне багатство країни – її людський потенціал, який є основою її існування. Роль населення як носія інтелектуального потенціалу значно зростає в постіндустріальних країнах, де саме інтелект нації стає основним рушієм і визначальним чинником прогресу. Будь-яка втрата людських ресурсів незалежно від характеру і конкретних причин як в кількісному, так і в якісному аспектах, стає не лише внутрішньополітичною, але і геополітичною проблемою. Ці втрати дестабілізують і ослабляють країну, стаючи загрозою національній безпеці [2, с. 37].

Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку країни, а питання демографічного розвитку слід розглядати як фактор і водночас як результат функціонування держави [5].

Отже для забезпечення сталого розвитку держави одним з головних чинників є відтворення інтелектуального потенціалу, тобто населення країни. Також варто підкреслити, що питання аналізу і оцінки демографічної ситуації в Україні залишаються актуальні, оскільки демографічна безпека країни є важливою складовою національної безпеки кожної країни світу.

Мета роботи полягає у виявленні тенденцій зміни основних показників, які характеризують демографічні процеси в країні.

Відповідно до мети дослідження сформовано та вирішено наступні завдання:

вивчення теоретичних засад дослідження демографічної ситуації країни;

визначення індикаторів аналізу природного руху населення;

аналіз чисельності населення України;

проведення оцінки зміни показників відтворення та природного руху населення України;

визначення факторів впливу на зміну чисельності населення України.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти та дані Державної служби статистики України та Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи.

При проведенні дослідження використано методи структурно-динамічного аналізу, порівняння та узагальнення даних Державної служби статистики України та Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи.

2. Теоретичні засади дослідження демографічної ситуації країни

При вивченні будь якого явища або процесу перш за все необхідно визначити категоріальний апарат. Виходячи з мети дослідження доцільно визначити поняття відтворення та природного руху населення.

Під відтворенням населення, в широкому розумінні, слід розглядати історично і соціально-економічно обумовлений процес постійного і безперервного поновлення людських поколінь.

Слід зазначити, що у процесах відтворення населення розрізняють види руху, типи і режими.

Види руху відтворення населення наведено на рис. 1.

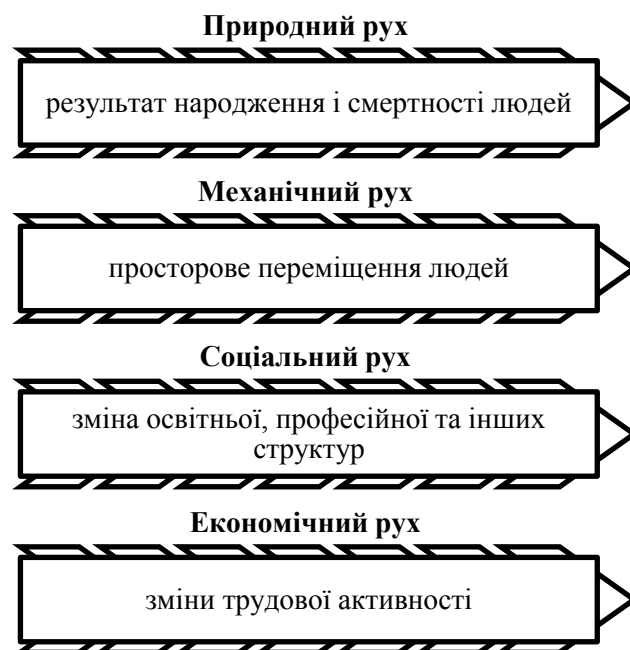

Рис. 1. Види руху відтворення населення

Оскільки природний рух населення – аналіз процесів народжуваності і смертності населення, то варто розглянути типи відтворення населення (рис. 2).

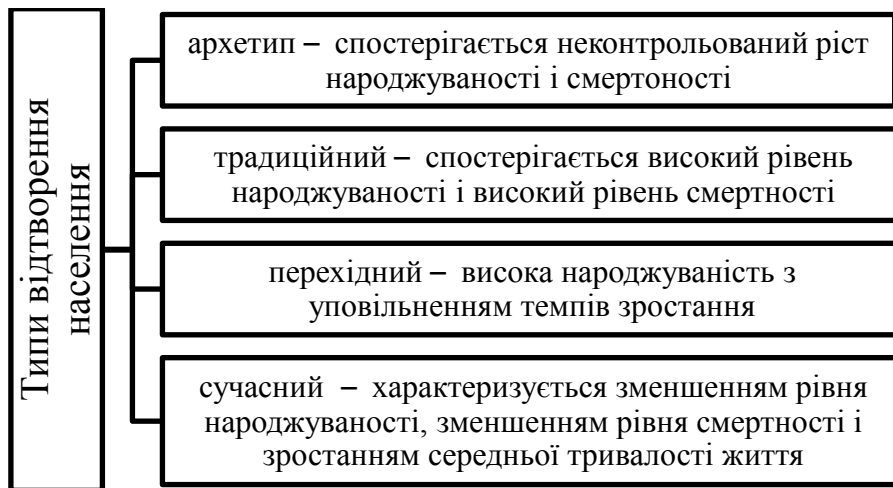

Рис. 2 Типи відтворення населення

В сучасному світі архетип відтворення населення притаманний для деяких племен індіанців Амазонки і Індонезії. Даний тип населення спостерігався у первісному суспільстві і характеризувався неконтрольованою народжуваністю та смертністю населення, надзвичайно низькою тривалістю життя (18 – 25 років), повільним збільшенням населення (період подвоєння населення становить в середньому 250 років).

Традиційний тип відтворення населення притаманний країнам Африки та Азії і характеризується також високим рівнем неконтрольованої народжуваності, при цьому рівень смертності зменшується, однак залишається високим, чисельність населення зростає (період подвоєння населення – 50 років), в суспільстві переважають багатодітні сім'ї. Поліпшення медицини призвело до збільшення тривалості життя (25 – 45 років).

Сучасний тип відтворення населення виник при переході від аграрної до індустріальної економіки. Даному типу притаманні наступні характеристики: низький рівень народжуваності; середній або навіть низький рівень смертності; низький природний приріст і висока середня тривалість життя.

Цей тип відтворення властивий економічно розвиненим країнам з більш високим рівнем життя і культури жителів. Низька народжуваність обумовлена

свідомим регулюванням розміру сімей, а низький рівень смертності і висока тривалість життя – успіхами медицини і найкращим рівнем життя.

Перехід від одного типу населення зумовлений історичними процесами розвитку країн і має декілька стадій (табл. 1).

Таблиця 1

Стадії демографічного переходу

Стадія демографічного переходу	Характеристика стадії
Висока народжуваність при різкому скороченні смертності	Дуже високий природний приріст. Розширене відтворення.
Подальше зниження смертності при більшому зниженні народжуваності (внаслідок переходу від багатодітної до малодітної сім'ї)	Уповільнення природного приросту. Розширене відтворення.
Деяке підвищення рівня смертності (внаслідок "старіння" населення) при уповільненому зниженні народжуваності	Слабо розширене відтворення. Просте відтворення.
Показники народжуваності та смертності вирівнюються	Припинення зростання населення, спад населення. звужене відтворення

Виходячи з даних табл.1, слід зауважити, що існують режими відтворення населення в залежності від кінцевих результатів процесу відновлення поколінь (рис. 3).

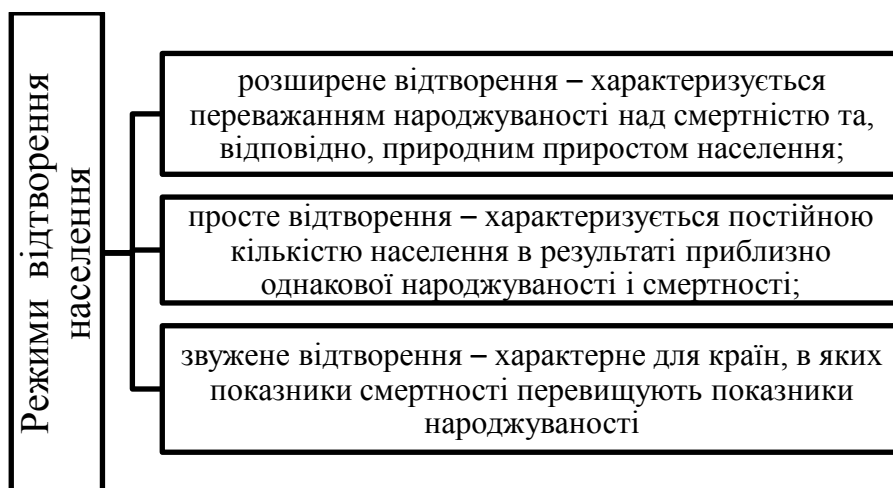

Рис. 3 Режими відтворення населення

При звуженому відтворенні населення загрожує депопуляція – систематичне зменшення населення, тобто коли наступні покоління чисельно менші за попередні. Такий режим відтворення населення притаманний Україні за рахунок як природних, так і зовнішніх причин .

Демографічна політика – це цілеспрямована діяльність державних органів і інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення.

Метою демографічної політики України є поступова стабілізація чисельності населення та формування передумов подальшого демографічного зростання.

Загальне скорочення чисельності населення, зниження його щільності створюють небезпеку ослаблення політичного, економічного та військового впливу України в світі, можливість додаткових домагань на територію України.

Зменшення чисельності молоді, яка вступає в працездатний вік, викликає небезпеку загострення проблеми комплектування збройних сил, правоохоронних органів та інших силових структур, що представляє собою загрозу збереження оборонного потенціалу країни і охорони державних кордонів.

Скорочення чисельності дітей і підлітків призведе до виникнення проблеми формування трудових ресурсів, зменшення обсягів підготовки кваліфікованих кадрів, руйнування самої системи підготовки кадрів, що може створити загрозу технологічній залежності України.

Реальна економічна загроза пов'язана зі зменшенням чисельності працездатного населення і відповідно зі скороченням економічного потенціалу країни. За оцінками західних експертів в цілому в розвинених країнах зниження частки населення працездатного віку може викликати падіння темпів їх економічного розвитку, що в свою чергу призведе до зменшення частки розвинених країн у світовій економіці і, відповідно, зменшення їх впливу в світі.

У зв'язку зі старінням населення виникає небезпека дефіциту робочої сили, збільшення демографічного навантаження на працездатне населення. Також підвищиться навантаження на систему охорони здоров'я, загостряться пробле-

ми з виплатою пенсій і соціальних допомог. Дефіцит робочої сили може покриватися за рахунок нерегульованої імміграції з країн Середнього Сходу, Китаю, В'єтнаму.

Скорочення чисельності окремих етнічних груп може привести до їх повного зникнення.

Відтік з України кваліфікованих працівників веде до послаблення наукового, творчого та економічного потенціалу країни.

Приплив в Україну небажаних груп мігрантів призводить до міжетнічних конфліктів і підвищення криміногенної ситуації в країні.

Виходячи із вище зазначеного витікає необхідність вивчення та аналізу демографічних процесів в Україні та пошуку невідкладних рішень для її стабілізації.

Отже, як відзначалося природний рух населення є складовою демографічної безпеки країни. Для аналіз природного руху населення, як складової демографічної безпеки доцільно розглядати наступні індикатори [1]:

середня очікувана тривалість життя при народженні – найважливіший індикатор демографічної безпеки, підсумковий показник якості життя й соціально-економічних можливостей в країні;

коефіцієнт депопуляції – величина природного приросту населення, тобто перевищення числа померлих над числом народжених;

загальний коефіцієнт смертності населення країни;

смертність немовлят (смертність дітей до 1 року) – показники смертності дітей є принципово важливими демографічними й соціальними індикаторами. Вони віддзеркалюють загальну якість життя населення, інтегруючи результати екологічних, економічних, освітніх, політичних, медичних та інших здобутків чи проблем країни;

сумарний коефіцієнт народжуваності – кількість дітей на одну жінку репродуктивного віку;

нетто-показник відтворення населення на одну жінку характеризує ступінь заміщення покоління матерів поколінням дочок. Якщо він менший за одиницю – кожне наступне покоління матерів менше від попереднього;

коефіцієнт шлюбності показує, скільки шлюбів припадає на 1000 чоловік протягом календарного року;

коефіцієнт розлучуваності показує, скільки розлучень припадає на кожну тисячу населення протягом календарного року.

Даний перелік індикаторів не є абсолютним, перелік показників може бути розширений залежно від мети та глибини дослідження.

3. Статистична оцінка зміни показників відтворення та природного руху населення України

На даний час Україна входить до 30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком від 60 років: у 2015 році така частка становила 21,8 % загальної чисельності населення, а частка осіб віком від 65 років і старше - 15,5 % загальної чисельності населення. Згідно з національним демографічним прогнозом на період до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25 % загальної кількості населення, віком 65 років і старше - 18,4 %, у 2030 році - понад 26 % та понад 20 % відповідно [6]. Невідворотність демографічного старіння вимагає адекватної реакції суспільства на зміни соціально-демографічних умов життєдіяльності населення та наслідки прискореного старіння. Соціально-економічні наслідки демографічного старіння пов'язані насамперед із скороченням чисельності осіб працездатного віку, збільшенням демографічного та економічного, отже, податкового навантаження на осіб працездатного віку, збільшенням попиту на соціальні та медичні послуги серед громадян похилого віку. Старіння населення найбільше впливатиме на публічні фінанси (зокрема, пенсійні кошти), ринок праці, системи охорони здоров'я та соціальних послуг. Прискорене зростання частки громадян похилого віку в загальній кількості населення впливає також на загальну зміну потреб в освітніх, житлово-комунальних і транспортних послугах, на структуру взаємодії на рівні громад [6].

Для аналізу природного руху населення в першу чергу необхідно оцінити чисельність населення в країні, а також проаналізувати кількість економічно активного населення (табл. 2).

Таблиця 2

Чисельність населення України [3]

Роки	Всього населення, тис. осіб	Економічно активне населення, тис. осіб
2000	48923,2	21150,7
2001	48457,1	20893,6
2002	48003,5	20669,5
2003	47622,4	20618,1
2004	47280,8	20582,5
2005	46929,5	20481,7
2006	46646	20545,9
2007	46372,7	20606,2
2008	46143,7	20675,7
2009	45962,9	20321,6
2010	45778,5	20220,7
2011	45633,6	20247,9
2012	45553	20393,5
2013	45426,2	20478,2
2014	42928,9	19035,2
2015	42760,5	17396
2016	42584,5	17303,6
2017	42386,4	17193,2
2018	42153,2	17296,2
2019	41902,4	17381,8

Виходячи з табл. 2 спостерігається поступове скорочення чисельності населення України та економічно активного населення у 2000 – 2019 рр. На скорочення чисельності населення країни впливають природні та зовнішні чинники. До природних чинників відноситься скорочення народжуваності, достатньо високий рівень смертності, до зовнішніх – бойові дії на території України, окупація частини територій країни та ін.

Для аналізу швидкості скорочення населення проаналізуємо темпи зростання чисельності населення та кількості економічно активного населення (рис. 4).

Рис. 4 Темпи зростання чисельності населення та кількості економічно активного населення за 2000 – 2019 рр. [3]

Дані рис. 4 свідчать, що у 2000 – 2019 рр. щорічно чисельність населення країни скорочувалась в середньому менше ніж на 1% (на 0,8%), при цьому щорічне зменшення економічно активного відбувалося майже на 2%. Дана тенденція свідчить про скорочення населення працездатного віку.

Також, слід відзначити, що у 2014 р. порівняно з 2013 р. відбулося значне скорочення показників, що аналізуються, це пов'язано з подіями на Донбасі та окупацією частиною території України.

Отже, чисельність населення щорічно скорочується під впливом, як природних так і міграційних процесів.

Для більш детального аналізу проаналізуємо демографічне навантаження у динаміці. При цьому під демографічним навантаженням слід розуміти, як узагальнюючу кількісну характеристику вікової структури населення, яка показує навантаження на суспільство непродуктивним населенням (рис. 5).

Навантаження на осіб у віці 15–64 роки, розраховується, як відношення кількості осіб у віці 0–14 років, 65 років і старше до кількості населення у віці 15–64 роки.

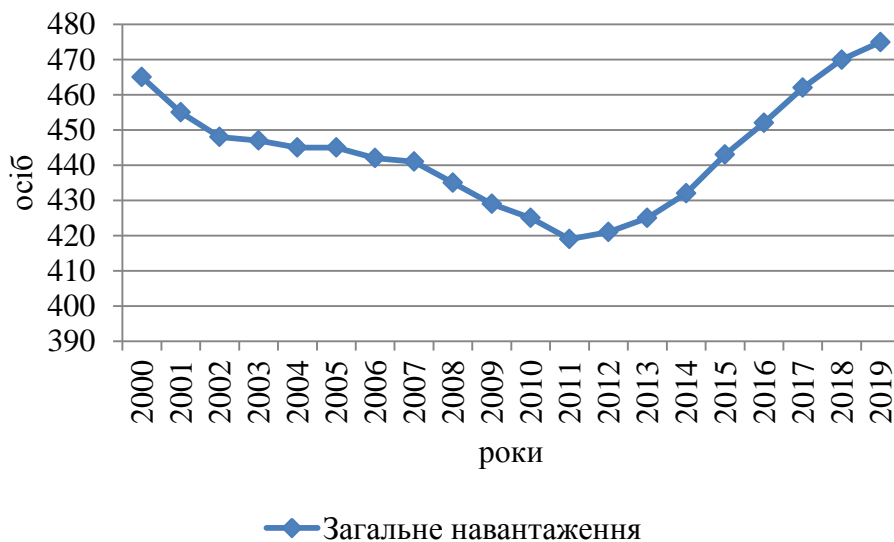

Рис. 5 Загальне навантаження на осіб у віці 15 – 64 років за 2000 – 2019 рр. [4]

Починаючи з 2000 р. загальне навантаження на осіб у віці від 15 – 64 років поступово зменшувалось, мінімальне навантаження спостерігалось у 2011 р. і складало 419 особу. Однак в 2012 р. даний показник щорічно в середньому зростає на 1,6 % і в 2019 р. склав 475 осіб, що перевищує показник 2000 р. Дана тенденція свідчить про скорочення економічно активного населення та збільшення частки населення у віці 0–14 років, 65 років і старше.

Також варто відзначити, що нинішня демографічна ситуація в Україні ускладнюється ще й тим, що молоді люди віком 15-24 років становлять значну частку безробітних, а люди віком 25-40 років мігрують за кордон у пошуках роботи та вищого заробітку. Старіння населення на фоні підвищеної міграції призводить до збільшення фінансового навантаження на систему пенсійного забезпечення. Сьогодні в Україні практично кожна третя особа - пенсіонер, основним показником якості та рівня життя якого є розмір пенсії. Збільшення частки пенсіонерів у загальній чисельності населення неодмінно призводить до зростання економічної вартості надання підтримки цій категорії.

На рис. 6 наведено зміну чисельності населення України за статевою структурою.

Рис. 6 Динаміка статевої структури населення за 2000 – 2019 р. [4]

Загалом, кількість жінок перевищує кількість чоловіків, проте, як чисельність жінок, так і чисельність чоловіків скорочується. Чисельність чоловіків та жінок у 2019 р. порівняно з 2000 р. скоротилася майже на 15%. У середньому щорічно за період з 2000 – 2019 рр. чисельність чоловіків знижується на 0,77%, а чисельність жінок знижується на 0,78%.

В Україні спостерігається гендерна диспропорція, тобто, на тисячу жінок у середньому приходиться 856 чоловіків. Після межі у 32 роки ситуація тільки погіршується, до пенсійного віку в Україні залишається майже на 90 тис. більше жінок, ніж чоловіків. На думку фахівців Інституту демографії кількість чоловіків зменшується і через біологічні і через поведінкові фактори. Смертність чоловіків у працездатному віці більше у 2,5-3 рази, також, чоловіки за своєю природою менш життєздатні, тобто біологічні фактори забирають у них приблизно два роки життя порівняно з жінками. В цілому. Через поведінкові фактори чоловіки у середньому живуть на 10 років менше ніж жінки, адже чоловіки

частіше зайняті на шкідливому виробництві, також життя їм скорочує несвідоме ставлення до власного здоров'я та ігнорування порад медиків.

Головними показниками, що відображають процес природного руху населення є смертності, народжуваності та смертність дітей до 1 року.

На рис. 7 подані дані про кількість смертність та народжуваність у 2000 – 2019 рр.

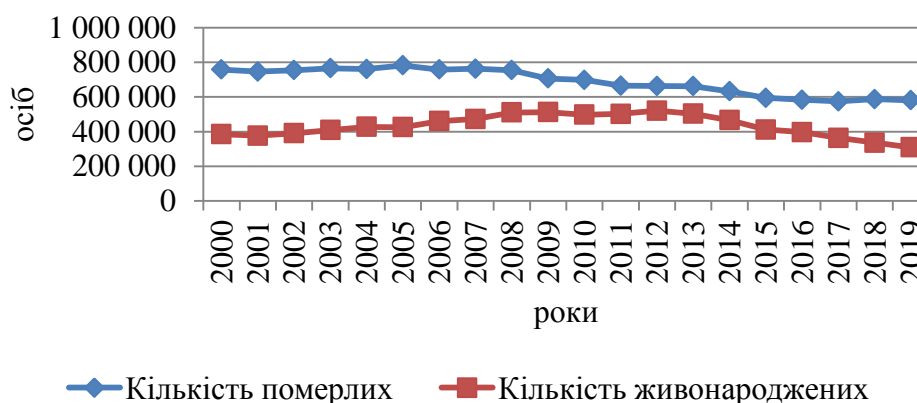

Рис. 7 Динаміка кількості померлих та живонароджених осіб у 2000 – 2019 рр. [4]

Аналіз даних рис. 7 дає змогу зробити висновок, що зменшується кількість померлих та народжених. Дана тенденція тісно пов'язана зі зменшення загальної чисельності населення країни. Однак, варто відзначити, що кількість померлих перевищує чисельність народжених майже в 2 рази.

Можна сказати, що позитивні зміни відбувалися протягом 2010 – 2012 рр., коли чисельність народжених збільшувалась, а померлих – зменшувалась, однак починаючи з 2013 р. народжуваність поступово зменшується.

Отже, на даний момент головна і найбільш яскрава ознака змін вікової структури населення України - старіння населення, що проявляється в зростанні частки літніх людей і зниженні частки молодих людей. Старіння населення є одним з найбільш важливих демографічних процесів, який визначає зміну потреб в освітніх, медичних, соціальних та житлово-комунальних послугах, транс-

формує трудовий потенціал населення, змінює співвідношення економічно активної і неактивної його частини.

Особливість еволюції вікового складу населення в тому, що при високій смертності дорослих вікова піраміда старіє тільки «знизу» - внаслідок зниження народжуваності, на відміну від розвинених країн, де відбувається також старіння «зверху» в результаті зниження смертності.

Для більш детального аналізу в табл. 3 наведено коефіцієнти смертності віковими групами, на 100000 осіб відповідного віку за 2000 – 2019 рр.

Таблиця 3

Коефіцієнти смертності за віковими групами, на 100 000 осіб відповідного віку за 2000 – 2019 рр. [4]

Вікові групи	Коефіцієнти смертності за віковими групами, на 100000 осіб відповідного віку за роками									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0-4	291,0	283,7	268,6	266,7	264,7	273,9	270,3	296,3	271,1	245,7
5-9	37,7	39,5	38,3	35,9	35,5	38,7	34,1	36,3	30,7	25,4
10-14	38,2	37,3	35,5	31,1	32,4	31,8	30,8	32,0	28,1	28,3
15-19	91,4	89,4	82,4	80,7	74,1	77,3	76,7	82,4	72,3	63,4
20-24	178,8	179,6	175,0	158,3	149,3	148,6	142,9	154,2	144,3	124,1
25-29	244,3	257,1	252,8	257,6	260,7	269,4	256,3	270,3	256,4	211,6
30-34	336,8	340,5	354,7	357,3	374,3	397,1	387,6	427,6	427,6	346,5
35-39	463,1	464,3	479,2	489,2	525,5	549,3	512,8	552,4	552,3	443,2
40-44	659,2	645,2	673,9	671,4	724,9	753,0	704,2	754,7	745,9	598,2
45-49	945,9	931,9	947,3	952,2	1004,3	1026,1	950,6	995,2	969,6	789,8
50-54	1278,2	1286,2	1326,1	1352,3	1388,4	1421,2	1313,5	1341,9	1325,0	1101,7
55-59	1780,5	1748,1	1790,4	1763,8	1809,3	1882,1	1783,8	1791,4	1787,5	1549,7
60-64	2483,7	2461,8	2528,8	2535,6	2562,0	2649,8	2481,8	2437,7	2347,5	2167,0
65-69	3532,0	3414,8	3422,2	3430,6	3452,4	3517,8	3411,3	3375,0	3294,6	3133,6
70 і старіш	8637,3	8415,5	8453,6	8739,8	8576,9	8831,2	8681,6	8484,0	8311,2	8090,6
Вікові групи	Коефіцієнти смертності за віковими групами, на 100000 осіб відповідного віку за роками									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0-4	245,7	229,4	219,3	209,6	188,5	187,2	181,1	165,1	160,1	146,9
5-9	25,4	24,7	24,1	24,1	18,7	20,6	19,9	18,0	18,0	18,1
10-14	28,3	27,9	27,1	25,1	24,1	24,2	25,3	21,9	21,9	22,3
15-19	63,4	63,0	59,7	56,8	58,3	63,8	61,2	58,1	51,8	49,7
20-24	124,1	114,7	106,8	109,5	99,6	109,2	98,1	89,7	84,6	83,2
25-29	211,6	188,9	167,5	167,3	163,1	179,2	152,1	142,2	139,4	134,4

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
30-34	346,5	310,1	286,9	284,8	271,1	276,3	240,9	225,5	222,9	231,5
35-39	443,2	404,6	390,0	387,5	394,9	399,9	372,9	360,8	345,7	365,2
40-44	598,2	535,4	499,0	500,4	495,7	502,9	497,7	489,9	481,5	523,3
45-49	789,8	709,1	674,6	678,0	681,1	676,0	665,2	658,9	643,5	683,4
50-54	1101,7	997,4	953,1	948,1	950,0	922,3	927,1	913,1	903,9	943,7
55-59	1549,7	1448,3	1378,2	1383,2	1355,3	1334,4	1323,2	1296,6	1274,0	1314,9
60-64	2167,0	2096,7	2037,0	2012,2	2046,6	1963,4	2012,8	1981,8	1883,3	1920,4
65-69	3133,6	3084,4	2844,7	2821,1	2745,4	2750,2	2839,3	2822,1	2742,9	2821,9
70 і старіш	8090,6	8196,3	7769,4	7745,2	7850,1	8077,5	8602,9	8605,9	8493,1	8522,5

Виходячи з даних табл. 3, найбільше значення коефіцієнтів смертності за віковими групами, на 100000 осіб відповідного віку спостерігається у віці 70 і старше. Варто звернути увагу, що у віці від 0 до 4 років в середньому близько 260 осіб на 100 000 осіб відповідного віку, однак спостерігається зменшення коефіцієнту смертності починаючи з вікової групи від 5 до 9 років (в середньому 20 осіб на 100 000 осіб) з поступовим збільшенням по кожній віковій групі.

Показники смертності дітей є принципово важливими демографічними й соціальними індикаторами. Вони віддзеркалюють загальну якість життя населення, інтегруючи результати екологічних, економічних, освітніх, політичних, медичних та інших здобутків чи проблем країни (рис. 4.7).

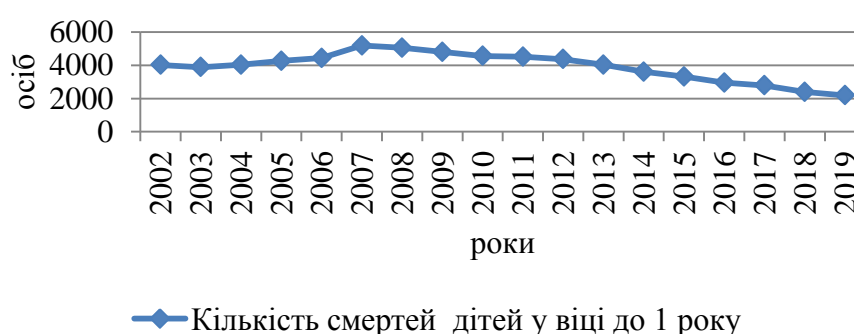

Рис.8. Динаміка кількості смертей дітей у віці до 1 року [4]

Кількість смертей дітей до 1 року у 2002 – 2019 рр. щорічно в середньому зменшується на 3,5%. Незважаючи на позитивні тенденції в Україні, порівняно з європейськими країнами рівень дитячої смертності ще високий – майже вісім

смертей на тисячу народжених живими в Україні, проти 3,76 у Європейському Союзі [1].

Одним з важливих демографічних показників є сумарний коефіцієнт народжуваності, або рівень фертильності – показник, що відображає гіпотетичну кількість народжень у однієї жінки за все її життя за умов збереження існуючих рівнів народжуваності у кожному віці незалежно від смертності та змін вікового складу. Для простого заміщення поколінь сумарний коефіцієнт народжуваності має бути не нижчим за 2,15–2,33, тобто в ідеалі дві третини жінок фертильного віку мали б народити 2 дитини, щоб замінити батьків, а ще третина – трьох дітей, щоб компенсувати більшу ймовірність народити хлопчика і ранньої смерті жінки до закінчення віку, коли вона може народити дитину. Якщо сумарний коефіцієнт народжуваності нижчий, кожне нове покоління стає менш чисельним, ніж попереднє (рис. 9).

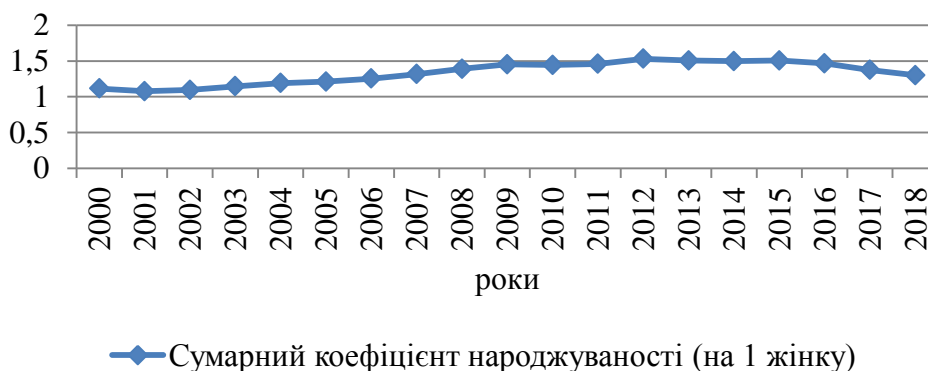

Рис. 9 Сумарний коефіцієнт народжуваності за 2000 – 2018 рр. [4]

Сумарний коефіцієнт народжуваності з 2000 по 2012 рр. поступово збільшувався, однак його значення не перевищувало 1,5. Оскільки сумарний коефіцієнт народжуваності показує скільки в середньому дітей народила б одна жінка упродовж усього репродуктивного періоду (15-49 років) при збереженні в кожному віці рівня народжуваності того року, для якого обчислені вікові коефіцієнти, то в Україні жінка народжує одну дитину за своє життя, чого не достатньо для заміщення поколінь в країні.

Також, важливим показником відтворення населення є нетто-показник відтворення населення, який характеризує кількість дівчат, які доживуть до віку матері в момент їх народження, з урахуванням функцій народжуваності та смертності жіночого покоління (рис. 10).

Рис. 10 Нетто-показник відтворення населення у 2000 – 2018 рр. [4]

Нетто-показник відтворення населення на одну жінку характеризує ступінь заміщення покоління матерів поколінням дочок. Якщо він менший за одиницю – кожне наступне покоління матерів менше від попереднього. В Україні цей індикатор за 2000–2018 рр. ніколи не піднімався вище 0,73, а за останні три роки досяг критичного значення: 0,656 у 2017 та 0,62 у 2018 р. Статистичні дані ООН для 10 економічно розвинених країн для цього індикатора за періоди 2010–2015 та 2015–2020 свідчать про фактичне звужене відтворення як загальну тенденцію [1].

В сучасних умовах розвитку суспільства можна сказати, що показники шлюбності та розлучуваності опосередковано впливають на відтворення населення.

На рис. 11 наведено інформацію щодо зміни кількості зареєстрованих шлюбів та числа розірвання шлюбів у 2000 – 2018 рр.

Рис. 11. Темпи зростання кількості розірваних шлюбів та зареєстрованих шлюбів до попереднього року за 2000 – 2018 рр. [4]

Виходячи з даних рис. 11 спостерігається неоднозначна тенденція показників, що вивчаються. Перш за все, слід зауважити, що щорічно в середньому за 2000 -2018 рр. кількість розірваних шлюбів та зареєстрованих шлюбів знижується на 1,3 % та 1 %. Однак, у 2018 р. порівняно з 2017 р. кількість розірваних шлюбів збільшилася на 20%, при цьому кількість зареєстрованих шлюбів скоротилася на 8,5%. Отже, похитність інституту шлюбності також негативно впливає на відтворення населення в Україні.

4. Висновок

В результаті оцінки індикаторів природного руху населення країни було отримано, що з кожним роком чисельність населення України поступово скорочується за рахунок як природних факторів (народжуваність, смертність) так і за рахунок міграційних процесів. Також, варто відзначити, хоч смертність перевищує народжуваність, однак, щорічно знижується показник смертності немовлят (діти до року), що обумовлено покращенням медицини. При цьому, відзначається негативна тенденція сумарного коефіцієнту народжуваності. В Україні одна жінка народжує в середньому одну дитину, чого недостатньо для заміщення поколінь. Аналіз показників шлюбності та розлучуваності, також опосередковано впливає на показник природного руху населення і похитність інституту шлюбу має негативний вплив на процеси відтворення населення. Та-

ким чином, основною причиною погіршення демографічної ситуації є зниження рівня народжуваності і збільшення рівня смертності. Сьогодні народжуваність в Україні значною мірою обмежується як факторами економічного порядку (недостатня заробітна плата, недостатня кількість робочих місць), так і соціального (зміна репродуктивних устав та норм, що виражається у масовому розповсюдженні одинокіх сімей). Також на демографічну ситуацію в країні впливають такі соціально-економічні чинники: затяжна економічна криза в державі, що призводить до зменшення реальної купівельної спроможності населення країни; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; «тінізація» та криміналізація економіки країни; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; кризовий стан у системі охорони здоров'я і соціальному захисті населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; зменшення можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; погіршення екологічного стану. Отже, для вирішення вище зазначених загроз та підвищення рівня народжуваності в країні повинне відбутися впровадження державної програми соціально-економічного зростання, що дозволить підвищити рівень економічного зростання, а це в свою чергу, забезпечить соціальні гарантії населенню, а для зниження рівня смертності необхідно покращити медичне обслуговування, покращити загальну економічну ситуацію в країні та збільшити реальний дохід населення.

Подальше дослідження буде спрямовано на вивчення міграційного руху населення та оцінки ступеня впливу його на зміну чисельності населення України. Планується провести комплексний аналіз зміни чисельності населення України за рахунок природного та міграційного руху населення з визначенням заходів, які будуть сприяти поліпшенню демографічної ситуації в Україні.

Список літератури

1. Грیشнова О. А., Харазішвілі Ю.М. (2019) Демографічна безпека України: індикатори, рівень, загрози. *Demography and Social Economy*, № 2 (36), С. 65–80.
2. Римашевская Н. М. (2000) Человеческий потенциал и угрозы национальной безопасности. *Власть*. № 10., С. 37–45.
3. Сайт Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2020 р.).
4. Сайт Державна служба статистики України. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile1_m.asp (дата звернення: 15.09.2020 р.).
5. Селіванов В. (1992) Національна безпека України та її забезпечення (концептуальний підхід). *Право України*. № 7., С. 9
6. Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80> (дата звернення: 06.09.2020 р.)

References

1. Hrishnova O. A., Kharazishvili YU.M. (2019) Demohrafichna bezpeka Ukrayiny: indykatory, riven', zahrozy [Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats]. *Demography and Social Economy*, no. 2 (36), pp. 65–80. (in Ukrainian)
2. Rymashevskaya N. M. (2000) Chelovecheskyy potentsyal y uhrozy natsyonal'noy bezopasnosty [Human potential and threats to national security]. *Power*. no. 10., pp. 37–45. (in Ukrainian)

3. Sayt Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> ((accessed: 15.09.2020 r.).

4. Sayt Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny. Retrieved from: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile1_m.asp (accessed: 15.09.2020).

5. Selivanov V. (1992) Natsional'na bezpeka Ukrayiny ta yiyi zabezpechennya (kontseptual'nyy pidkhid) [National security of Ukraine and its provision (conceptual approach)]. Law of Ukraine. no. 7., pp. 9. (in Ukrainian)

6. Stratehiya derzhavnoyi polityky z pytan' zdorovoho ta aktyvnoho dovholittya naseleण्या na period do 2022 roku. [Strategy of state policy on healthy and active longevity of the population until 2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80> (accessed: 06.09.2020), (in Ukrainian)